

MLADI Z AVTIZMOM

PRILAGODITVE V UČNEM OKOLJU IN KARIERNA ORIENTACIJA

KAZALO VSEBINE

1.	UVOD	2
2.	PRILAGODITVE UČNEGA OKOLJA ZA MLADE Z AVTIZMOM	2
2.1.	PRILAGODITVE ZARADI SENZORIČNIH POSEBNOSTI MLADIH Z AVTIZMOM	3
2.1.1.	ZVOK	4
2.1.2.	VIDNA OBČUTLJIVOST	4
2.1.3.	VONJ	4
2.1.4.	DOTIK	5
2.1.5.	GIBANJE – VESTIBULARNI SISTEM	5
2.2.	PRILAGODITVE ZA LAŽJO ORGANIZACIJO MLADIH Z AVTIZMOM	5
2.2.1.	RED IN RUTINA	6
2.2.2.	ČAS	6
2.2.3.	MEDPREDMETNO POVEZOVANJE UČNE SNOVI	6
2.2.4.	SMERNICE IN PRILAGODITVE ZA LAŽJO ORGANIZACIJO MLADIH Z AVTIZMOM	7
2.3.	UČINKOVITI PRIPOMOČKI IN OPREMA ZA LAŽJE DELO Z MLADIMI Z AVTIZMOM	7
2.4.	PRILAGODITVE PRI POUČEVANJU IN KOMUNIKACIJI	8
2.5.	PRILAGODITVE PRI PREVERJANJU IN OCENJEVANJU ZNANJA	9
2.5.1.	PISNI PREIZKUSI	9
2.5.2.	USTNO OCENJEVANJE ZNANJA	9
2.6.	PRILAGODITVE PRI NPZ, NA POKLICNI ALI SPLOŠNI Maturi TER NA ZAKLJUČNEM IZPITU	10
3.	KARIERNA ORIENTACIJA (KO) MLADIH Z AVTIZMOM	10
3.1.	SMERNICE ZA IZVAJANJE KARIERNE ORIENTACIJE PRI MLADIMI Z AVTIZMOM	10
3.1.1.	OSMIŠLJANJE IN RAZLAGA	10
3.1.2.	IZKUSTVENO UČENJE	11
3.1.3.	UČENJE PRILAGODITVENIH SPRETNOSTI IN RAZVIJANJE SAMOSTOJNOSTI	11
3.2.	NEKATERE ZNAČILNOSTI MLADIH Z AVTIZMOM	12
3.2.1.	SPOSOBNOSTI MLADIH Z AVTIZMOM	12
3.2.2.	MOČNA PODROČJA MLADIH Z AVTIZMOM	13
3.3.	IZBIRA POKLICA OZIROMA DELOVNEGA MESTA ZA MLADE Z AVTIZMOM	13
3.3.1.	PRIMERI DOBRIH PRAKS	14
a)	Prvi počitniški tabor za mlade z avtizmom	14
b)	Zgodbe zaposlenih oseb z avtizmom	15

1. UVOD

Mladi z avtizmom izkazujejo primanjkljaje, ovire oz. motnje na področjih:

- **socialne komunikacije in socialne interakcije**, ki se kažejo kot težave v verbalni in neverbalni komunikaciji, socialno čustvenih izmenjavah, pri vzpostavljanju, vzdrževanju in razumevanju socialnih odnosov;
- **vedenja, interesov in aktivnosti**, ki se kažejo kot ponavljajoča se in stereotipna gibanja, v uporabi predmetov na neobičajen in vedno enak način, stereotipen in ponavljajoč govor, rigidnost v mišljenju in vedenju, nagnjenost k rutinam in ritualom, preokupiranost z interesnim področjem, ki je lahko neobičajno, ter kot neobičajni odzivi na senzorne dražljaje.

2. PRILAGODITVE UČNEGA OKOLJA ZA MLADE Z AVTIZMOM

Pri mladih z avtizmom ugotavljamo širok spekter posebnosti, ki jih je potrebno upoštevati, ko načrtujemo prilagoditve učnega okolja. **Mladi z avtizmom so si med seboj zelo različni**, zato je nemogoče podati smernice za prilagoditve, ki bi veljale za vse učence. Za vsakega mladostnika z avtizmom je izjemno pomembna individualizacija ter izbor in uporaba tistih prilagoditev, ki so zanj smiselne.

V nadaljevanju navajamo prilagoditve za učence z avtizmom v izobraževalnem procesu, ki so posebej primerne za zadnjo triado osnovne in srednje šole, seveda pa ni vsaka prilagoditev primerna za vsakega učenca.

Velikokrat imajo učenci s PP v šolah uvedene vse (splošne) prilagoditve (npr. vsi sedijo v prvi vrsti, vsi imajo podaljšan čas pisanja itd.), kar ni nujno smiselno za vse. Prilagoditve morajo vedno izhajati iz posameznikovih potreb oziroma posebnosti. Npr. za učenca z avtizmom, ki je občutljiv na svetlobo, bo sedenje v prvi vrsti zelo moteče, saj ga bo motila svetloba računalniškega ekrana in projektorja. V nasprotnem primeru pa je za učenca z avtizmom, ki ima tudi težave s pozornostjo in koncentracijo, smiselno, da sedi v prvi vrsti, saj tako preprečimo, da bi videl sošolce, kar bi bilo lahko zanj moteče.

V šoli, sploh v srednješolskem izobraževanju, se od dijakov pričakuje določena mera samostojnosti. Dijaki z avtizmom imajo nekatere težave, ki jih ostali dijaki nimajo, npr. kako priti do šole, se samostojno orientirati po šoli, s težavo si organizirajo delo ipd. Težave imajo s t. i. prilagoditvenimi spretnostmi. Nekatere težave bodo dijake z avtizmom spremljale vse življenje, zato bodo zraven prilagoditev potrebovali tudi podporo.

2.1. PRILAGODITVE ZARADI SENZORIČNIH POSEBNOSTI MLADIH Z AVTIZMOM

Nekateri mladi z avtizmom imajo motnje v senzorični integraciji. Zmotijo jih lahko določeni zvoki, vidni dražljaji, vonjave, okusi ali dotiki. Pri gibanju lahko izgubijo ravnotežje. V opisanih primerih gre za senzorično preobčutljivost. Spet drugi so lahko na različne dražljaje premalo občutljivi, dražljaje zaznajo manj intenzivno kot običajno. Npr. ne odreagirajo na nekatere zvoke, manj občutljivi so na bolečino, ne zaznavajo mraza.

Pomembno je vedeti, da je lahko isti mladostnik hkrati na določen dražljaj hiposenzibilen in hipersenzibilen. Na primer: mladega z avtizmom lahko zmoti že najmanjši šum do te mere, da ne zmore normalno spremljati dogajanja, hkrati pa lahko isti mladostnik posluša priljubljeno glasbo zelo glasno in pri tem uho tišči k zvočniku. Posebnosti v sensoriki torej niso stalnica, prihaja do nihanj od preobčutljivosti do premajhne občutljivosti.

Raziskave kažejo, da naj bi imelo kar 95 – 99 % oseb z avtizmom težave s senzorično integracijo.

Zaradi senzorične preobčutljivosti:

- se lahko razvijejo intenzivni strahovi pred običajnimi predmeti, živalmi in pojavi, kar lahko onemogoča usvajanje nekaterih učnih vsebin in sledenje dogajanju;
- se lahko zgodi, da bodo iskali načine umika od neprijetnih, bolečih dražljajev (umik v miren prostor, pogosto stranišče; odhod iz šole);
- se lahko zgodi, da se bodo izogibali nekaterim gibalnim dejavnostim (npr. gugalnici, toboganom), se bali/izmikali gibanju po neenakomernih in nestabilnih površinah ali stopnicah.

Premajhna senzorična občutljivost:

- lahko povzroči, da se oseba z avtizmom ne nauči izogibati nevarnim situacijam (npr. zmanjšana občutljivost na bolečino ali temperaturo);
- lahko pri nekaterih osebah povzroči določena nenavadna vedenja (npr. ovohavanje ljudi ipd.).

Pri senzorično zelo občutljivih osebah z avtizmom lahko pride do senzorične preobremenjenosti. Na hodnikih šole, v jedilnici, delavnicah ter povsod, kjer se zadržuje veliko ljudi, je posameznik izpostavljen velikemu številu različnih dražljajev. Zelo pomembno je, da se preobčutljivemu mladostniku z avtizmom v primeru senzorične preobremenjenosti omogoči možnost »kotička za umik«. To je lahko npr. kabinet, pisarna šolske svetovalne službe, knjižnica. Prostor za umik nam koristi tudi v primeru kakšnih večjih skupnih dogodkov na šoli. Poleg učilnic bo morda zaradi senzorične preobčutljivosti in/ali specifičnih strahov v šoli potrebno prilagoditi tudi druge prostore (npr. osvetljava na hodnikih, jedilnici, telovadnici).

2.1.1. ZVOK

Nekateri mladi z avtizmom so preobčutljivi na čisto običajne zvoke (na zvonec, zvok projektorja ali računalnika, sušilnik za lase, premikanje stolov, škripanje vrat). Zmoti jih lahko tudi hrup zaradi prometa na ulici. Tem zvokom se lahko aktivno izogibajo ali pa si ob njih zatiskajo ušesa. Nekateri med njimi zaznajo zvoke, ki jih drugi ne slišijo. Lahko se zgodi, da na nenavadne zvoke preveč burno odreagirajo.

V primeru povečane občutljivosti na zvok je pomembno, da v primeru elektronskih zvoncev izberete tišji način zvonjenja, zvonec izklopite ali uporabite druge načine, ki dajo informacijo o koncu pouka. Mladostnika z avtizmom posedite stran od glasnejših aparatov. Omogočite mu malico in kosilo v mirnejšem prostoru ter možnost preživljanja odmorov v knjižnici. V določenih primerih je smiselna uporaba slušalk ali ušesnih čepkov.

2.1.2. VIDNA OBČUTLJIVOST

Nekateri mladi z avtizmom so lahko občutljivi na svetlobo. Zaslepljujoča jim je lahko sončna svetloba, zastrašujoče so lahko sence, preveč intenzivne barve ali kombinacije barv.

V primeru pretirane občutljivosti na svetlobo, svetlobo v prostoru prilagodite z zamenjavo razsvetljave. Problematične so predvsem fluorescentne luči, zato je potrebno uporabiti drugo barvo svetlobe, manj luči, po potrebi tudi posebno svetilko z navadno žarnico ob mizi posameznika. Včasih je smiselna uvedba posebnih očal z barvnim filtrom, ki mlademu z motnjami vizualnega zaznavanja pomagajo pri branju.

2.1.3. VONJ

Nekateri mladi z avtizmom lahko določene vonje zaznavajo kot nevzdržne. Zmotijo jih lahko vonji parfumov, šamponov, čistil, stranišč, hrane ipd.

Matična učilnica naj bo zato oddaljena od prostorov z vonjem po kemikalijah, čistilih, kuhanju. V primeru prisotnosti posebnih vonjav pri pouku (npr. laboratorijske vaje pri kemiji, delo v delavnicah) mladostnika opozorite in mu zagotovite možnost umika, če bi ga potreboval. V določenih primerih je smiselna uporaba zaščitnih mask.

2.1.4. DOTIK

Mladi z avtizmom so lahko občutljivi tudi na določeno vrsto dotika, njegovo intenzivnost ali pa na dotik določenih delov telesa. Nekatere dotike zaznavajo kot preveč intenzivne in silne, medtem ko so drugi lahko pomirjajoči in sproščujoči (npr. objem).

Mlademu z avtizmom povejte, kje naj se giblje, da se bo izognil gneči. Poučite ga, kako naj ljudem na ustrezen način pojasni, zakaj ne mara dotikanja. Hkrati tudi druge opozorite o tem in ozaveščajte vrstnike, da pazijo na »osebni prostor« posameznika z avtizmom (npr. da mu ne hodijo preblizu, da se ga ne dotikajo ipd.). Vzpodbudite mladega z avtizmom, da na šolske prireditve pride prej in mu pokažite mesta, kjer ne bo pretirane gneče ter dopustite, da razred zapusti minuto ali dve pred koncem učne ure.

2.1.5. GIBANJE – VESTIBULARNI SISTEM

Vestibularni sistem, omogoča posamezniku sposobnost pri ohranjanju ravnotežja in koordinacije ter zazna spremembe v položaju telesa. Mladi z avtizmom, ki so preobčutljivi na vestibularno stimulacijo, se lahko odzovejo plašno na nekatere gibalne dejavnosti (npr. na gugalnicah, toboganih, naklonih). Lahko imajo težave pri učenju vzpenjanja in spuščanja po stopnicah ali hribu. Lahko se bojijo gibanja ali plazenja po neenakomernih in nestabilnih površinah.. Na splošno so videti nerodni. Mladi, ki so premalo občutljivi na vestibularno stimulacijo, pa lahko po drugi strani aktivno iščejo zelo intenzivne senzorične izkušnje, kot so skakanje, vrtenje ipd.

2.2. PRILAGODITVE ZA LAŽJO ORGANIZACIJO MLADIH Z AVTIZMOM

Za mlade z avtizmom so značilne težave na področju **izvršilnih funkcij**. Izvršilne funkcije so veščine, ki vključujejo organizacijo, načrtovanje, vzdrževanje pozornosti, delovni spomin, metakognicijo in uravnavanje časa.

Zaradi težav na področju izvršilnih funkcij imajo mladi z avtizmom težave z načrtovanjem prihodnjih dejanj, načenjanjem in opazovanjem dejanj, miselno fleksibilnostjo, delovnim spominom, prehodih med aktivnostmi, ciljno usmerjenim vedenjem, samoregulacijo in nadzorom svojega vedenja ter inhibicijo naravnega odziva.

Kaj pa potrebujejo?

2.2.1. RED IN RUTINA

Mladi z avtizmom se najbolje počutijo v strukturiranem in urejenem okolju. V okolju, ki se ne spreminja preveč, se počutijo varne. Vsaka še tako majhna sprememba v prostoru je lahko zanje izredno moteča. Ne gre za to, da bi bili pretirano natančni in zahtevni, pač pa za to, da si sprememb ne znajo razlagati in ne znajo presoditi, ali so pomembne ali ne. Zato lahko postanejo negotovi, zmedeni in ne zmorejo slediti šolskemu delu.

Mladi z avtizmom potrebujejo **natančne informacije o tem, kako si bodo aktivnosti sledile**, zato vsako aktivnost napovejte ter jih informirajte, kaj bo po njej sledilo. Kadar ne vedo, kaj bo sledilo določeni aktivnosti, se lahko pojavijo strahovi, izbruhi jeze, odklanjanje aktivnosti.

Zaželeno je, da se **aktivnosti ustrezno izmenjujejo**. Bolj zahtevnim nalogam naj sledijo sprostitvene. Po dejavnostih, za katere so mladi z avtizmom manj motivirani ali se jih s težavo lotevajo, naj sledijo dejavnosti, ki jih imajo radi oz. so pri njih uspešnejši.

2.2.2. ČAS

Mladi z avtizmom potrebujejo **dovolj časa** pri pripravi na uro, organizaciji delovne površine, pri pripravi pripomočkov ter pri določitvi vrstnega reda nalog. Ponavadi slabo reagirajo na časovne pritiske.

Prav tako potrebujejo **podaljšan čas** v vseh fazah učenja in **jasno časovno opredeljenost**. Z dobro podanimi vizualnimi navodili boste skrajšali čas, ki ga mladi z avtizmom potrebujejo za razumevanje navodil in izvedbo aktivnosti. Predstavljenih urnikov se je treba strogo držati; vse spremembe naj bodo pravočasno najavljene in pojasnjene.

2.2.3. MEDPREDMETNO POVEZOVANJE UČNE SNOVI

V kolikor je mogoče, so zaželeni medpredmetne povezave in strnjeno obravnavanje učne snovi, kar je za mlade z avtizmom zelo učinkovito in smiselno zaradi **generalizacije znanja**. Načrtujte tematske sklope in jih, če se le da, obravnavajte pri vseh predmetih hkrati. V sodelovanju s starši povežite učne vsebine z aktivnostmi doma.

2.2.4. SMERNICE IN PRILAGODITVE ZA LAŽJO ORGANIZACIJO MLADIH Z AVTIZMOM

- ✓ Napovejte potek učne ure;
- ✓ pravočasno napovejte spremembe v urniku pouka in urniku drugih dejavnosti;
- ✓ v primeru posebnih aktivnosti (npr. športni dan, ekskurzija) je v določenih primerih potrebna vizualna ponazoritev (aktivnosti);
- ✓ omogočite jim uporabo koledarjev, urnikov;
- ✓ material naj bo v prostoru dobro organiziran in vedno na svojem mestu;
- ✓ šolsko pohištvo, dekoracija prostora, razstavljeni izdelki, material naj bo na običajnem mestu, vse spremembe pa napovejte in obrazložite.

2.3. UČINKOVITI PRIPOMOČKI IN OPREMA ZA LAŽJE DELO Z MLADIMI Z AVTIZMOM

Za mlade z avtizmom izbirajte tiste pripomočke in opremo, ki jim bodo optimalno koristili. Pri tem upoštevajte njihove senzorične posebnosti, specifične strahove, področja učenja, kjer imajo izrazite primanjkljaje, močna področja, prevladujoči stil učenja ipd.

Za poučevanje uporabljajte:

- ✓ fotoaparati, video kamera, računalnik, projektor in drugo;
- ✓ urnike in koledarje:
 - vizualen prikaz strukture dneva, ure, odmora in dejavnosti;
 - napisani, elektronski ali po potrebi slikovni koledar – s simbolom, risbo ali fotografijo;
 - urniki se zelo dobro obnesejo tudi v primeru nepričakovanih sprememb, saj lahko vnaprej vizualno prikažete, kaj bo drugače;
- ✓ učite jih samostojne uporabe urnikov in koledarjev;
- ✓ za označevanje trajanja in/ali konca aktivnosti jih učite uporabljati budilke, opomnike, brenčače (*buzzerje*), peščene ure ipd.

Za boljšo orientacijo po šoli je za mlade z avtizmom zelo učinkovita uporaba **piktogramov oziroma simbolov**. Piktogrami so posebne sličice, ki jih namestite na vrata ali stene in označujejo dogajanje v posameznih delih šole. Npr. piktogram je lahko obešen na vratih jedilnice, knjižnice, kabineta, telovadnice ipd.

2.4. PRILAGODITVE PRI POUČEVANJU IN KOMUNIKACIJI

Pri poučevanju se je pomembno prilagajati potrebam mladih z avtizmom, njihovim zmožnostim sledenja ter upoštevati njihove posebnosti (stereotipije, okupiranost z določenimi temami, slabša inhibicija impulzov, način komunikacije ...).

- ✓ Mladi z avtizmom potrebujejo **jasno informacijo** o tem, kdaj bo aktivnost zaključena. Npr. ne dajte navodil, kot so: »Izračunaj!«, ampak »Izračunaj deset računov«.
- ✓ Kadar želite njegovo pozornost, ga **pokličite po imenu**. Mladostnik z avtizmom pogosto ne razume, da je član skupine in da so sporočila namenjena tudi njemu.
- ✓ Potrebne so **natančne usmeritve na predmet razgovora**. Npr. učitelj pozove dijake, naj pogledajo in stegne roko, v kateri ima globus/zemljevid/kamnino; dijaki z značilnim razvojem razumejo, da je predmet razlage globus/zemljevid/kamnina, dijak z avtizmom pa je lahko pozoren na roko, rokav oblačila, prstan na roki, globusa/zemljevida/kamnine pa morda niti ne opazi.
- ✓ Verbalne informacije, razlage, navodila naj bodo kratka in konkretna.
- ✓ Uporabljajte besede in besedne zveze, ki jih posameznik z avtizmom pozna.
- ✓ Daljša navodila morajo biti razdeljena na krajše enote, vse aktivnosti je potrebno razdeliti na korake.
- ✓ Sproti preverjajte razumevanje.
- ✓ Ponavljajte navodila in/ali jih poenostavite.
- ✓ Uporabljajte vizualno podporo komunikaciji - uporabljajte vizualne in fizične opore ali namige, npr. skice, zapisana navodila, miselne vzorce, miselne slike, piktograme oz. simbole.
- ✓ Izogibajte se prenesenim pomenom, dvojnemu zanikanju in retoričnim vprašanjem.
- ✓ Kadar ponudite možnost izbire, vse možnosti tudi predstavite.
- ✓ Povejte, kaj naj dela in ne, česa naj ne dela.
- ✓ Če je potrebno, da preneha s stereotipnim vedenjem povejte, kaj naj namesto tega počne.
- ✓ Po potrebi dajte navodila za organizacijo (orientacija na ploskvi, način iskanja ustrezne strani v knjigi, izvajanje posameznih nalog ...).
- ✓ Mladega z avtizmom naučite strategij, s katerimi bo sam pokazal in povedal, da nečesa ne razume in bo prosil za pomoč.
- ✓ Naučite se prepoznati njegovo nerazumevanje oz. napačno razumevanje situacij in mu v takih situacijah pomagajte - tako se (lahko) izognete morebitnim hudim izbruhom.

2.5. PRILAGODITVE PRI PREVERJANJU IN OCENJEVANJU ZNANJA

Cilj učitelja v celotnem procesu izobraževanja mladih z avtizmom mora biti uporaba pridobljenih veščin in znanj in ne samo reprodukcija vsebin. Pomembna je **funkcionalnost znanja**.

- ✓ Nekateri mladi z avtizmom bodo lažje pokazali svoje znanje, če bo ocenjevanje potekalo **individualno ali v manjši skupini**. S tem izločite možnost upada koncentracije, lažje zagotovite stalnost (vedno enake pogoje), omogočite podaljšan čas in preverjanje razumevanja vprašanj ter lažje zagotovite pomoč pri organizaciji.
- ✓ **Pri preverjanju in ocenjevanju** znanja bodite fleksibilni in upoštevajte situacije, ki lahko vplivajo na mlade z avtizmom in jim trenutno onemogočajo izkazovanje znanja: nepredviden hrup, anksioznost, slabše počutje, neprespanost, izredni dogodki na poti v šolo ipd.
- ✓ Preverjanje in ocenjevanje lahko poteka po krajših učnih sklopih, pogosteje in napovedano ter medpredmetno.
- ✓ Izbirajte pretežno tiste oblike preverjanja in ocenjevanja, kjer pridejo najmanj do izraza vplivi primanjkljajev, ovir oz. motenj mladega z avtizmom.
- ✓ Pri ocenjevanju bodite tolerantni do napak, ki izhajajo iz primanjkljajev, ovir oz. motenj mladega z avtizmom, vendar mora posameznik dosegati standarde znanja.

2.5.1. PISNI PREIZKUSI

- ✓ Obliko vprašanj je pomembno prilagoditi komunikacijskim zmožnostim mladih z avtizmom;
- ✓ uporabljajte kratka, jasna, konkretna navodila;
- ✓ uporabljajte besede in besedne zveze, ki jih mladi z avtizmom poznajo (brez dvojnega zanikanja, prenesenih pomenov ipd.);
- ✓ nudite jim pomoč pri organizaciji reševanja nalog;
- ✓ dovolite jim uporabo vizualnega postopkovnika;
- ✓ naloge naj bodo jasno ločene med seboj, velikost pisave povečana, pisava razločna in mlademu poznana.

2.5.2. USTNO OCENJEVANJE ZNANJA

Nekateri mladi z avtizmom **lažje pokažejo svoje znanje ustno**. Ob tem imate učitelji več možnosti, da upoštevate značilnosti mladega z avtizmom:

- ✓ proti lahko preverjate razumevanje vprašanj in postavljate podvprašanja;
- ✓ pomembno je, da upoštevate govorni status mladega z avtizmom;

- ✓ mlademu z avtizmom je potrebno zagotoviti dovolj časa za sprejem in predelavo vprašanja ter oblikovanje odgovora.

2.6. PRILAGODITVE PRI NPZ, NA POKLICNI ALI SPLOŠNI MATURI TER NA ZAKLJUČNEM IZPITU

Mladi z avtizmom **potrebujejo prilagoditve** tudi pri NPZ, na poklicni ali splošni maturi ter na zaključnem izpitu:

- [Navodila za izvedbo nacionalnega preverjanja znanja v osnovni šoli 2016/2017;](#)
- [Pravilnik o načinu izvajanja mature za kandidate s posebnimi potrebami;](#)
- [Pravilnik o zaključnem izpitu.](#)

3. KARIERNA ORIENTACIJA (KO) MLADIH Z AVTIZMOM

3.1. SMERNICE ZA IZVAJANJE KARIERNE ORIENTACIJE PRI MLADIH Z AVTIZMOM

Načrtovanje karierne poti se začne že v osnovni šoli. Mladim z avtizmom je celoten proces in namen KO potrebno osmisliti in razložiti. Pri izvajanju KO je potrebno upoštevati njihove posebnosti, potrebe in prilagoditve.

3.1.1. OSMIŠLJANJE IN RAZLAGA

Ob izvajanju karierne orientacije se je potrebno zavedati, da mladostnik z avtizmom ne zmore posploševati oziroma ima pri tem težave zaradi slabšega transferja znanja in pridobljenih veščin v nove situacije.

Mladostniku z avtizmom, za katerega ocenite, da je dobro, da se vključi v nadaljnje izobraževanje, je potrebno zelo konkretno razložiti, zakaj je le-to smiselno in potrebno. Pomembno jih je natančno podučiti o izobraževalni poti in kaj pridobljena izobrazba pomeni za njegovo poklicno pot in kariero. Včasih se je potrebno z njimi pogovarjati o tem, zakaj moramo hoditi v službo, kaj pomeni hoditi v službo, zakaj potrebujemo denar ipd.

Mladim z avtizmom je potrebno čim bolj nazorno predstaviti realno sliko določenega poklica oz. delovnega mesta in jim razložiti zahteve le-tega (npr. veščine in znanja, ki so za opravljanje določenega poklica potrebna, socialne interakcije, do katerih pride v službi, pravila, ki veljajo na

delovnem mestu – npr. pravočasni prihodi, upoštevanje rokov, prevzemanje odgovornosti za opravljeno delo, ravnanje v primeru stresnih situacij ipd.). Z njimi se pogovarjajte o prednostih in slabostih določenega poklica. Poklice in delo povežite z njegovimi specifičnimi interesi. Poučite jih, kje iskati informacije o poklicih in možnostih izobraževanja.

V procesu KO si prizadevajte tudi za to, da bo mladostnik z avtizmom dobil kar najbolj realno sliko o sebi – svojih sposobnostih, prednostih, pomanjkljivostih ipd. Bolje kot se posameznik pozna, bolj realna je lahko njegova izbira poklicne poti in poklica.

3.1.2. IZKUSTVENO UČENJE

Izkustveno učenje je zelo pomembno, zato je potrebno vključevati poučevanje vsebin v različnih okoljih:

- ✓ v procesu KO mladostnika z avtizmom peljite na različne srednje šole, za katere pokaže interes;
- ✓ organizirajte predstavitve poklicev v okviru ur KO ali povabite bivše učence vaše šole, da predstavijo svoj poklic in svojo izobraževalno ter poklicno pot;
- ✓ omogočite mu, da se sam preizkusi v različnih poklicih (npr. ob obisku obrtnih/kariernih sejmov; ob dnevih odprtih vrat v srednjih šolah, podjetjih);
- ✓ omogočite mu prisostvovanje pri različnih praksah na SŠ – pri poklicih, za katere izkaže interes;
- ✓ poslužujete se lahko tudi igre vlog;
- ✓ vzpodbujajte obiskovanje izvenšolskih aktivnosti, saj krepijo socialne in druge veščine posameznika.

Aktivnost, ki je za mladostnika z avtizmom smiselna, bo vodila k učenju in sodelovanju. Ob tem nam pomaga tudi dobro poznavanje posameznikovih interesov, da ga lahko ustrezno motiviramo.

3.1.3. UČENJE PRILAGODITVENIH SPRETNOSTI IN RAZVIJANJE SAMOSTOJNOSTI

Eden izmed ključnih elementov KO je tudi učenje prilagoditvenih spretnosti in razvijanje samostojnosti mladih z avtizmom, saj le-ti praviloma nimajo v celoti razvitih prilagoditvenih spretnosti, ki jih otroci z značilnim razvojem spontano usvojijo. Poučevanje potrebujejo tudi pri vsakodnevnih aktivnostih in veščinah, ki se (nam) zdijo samoumevne. Npr. zakaj potrebujemo denar, zakaj je potrebno skrbeti za osebno higieno, pomen osebnega prostora v medosebnih odnosih, ...). Učite jih še drugih spretnosti, kot so: uporaba bankomata, ravnanje z denarjem, izposoja knjig, uporaba interneta, računalnika, ure, skrb za zdravje in varnost ipd.

V sklopu KO zato mlade z avtizmom učite razvijanja samostojnosti oz. prilagoditvenih spretnosti **v konkretnih situacijah** (pomen izkustvenega učenja!). Npr. pri obisku srednjih šol se lahko mladi z avtizmom v realnih situacijah učijo uporabe javnega prevoza – avtobusa; na raznih organiziranih ogledih srednjih šol se učijo socialnih interakcij z novimi ljudmi; pri preizkušanju v različnih poklicih ali pri prisostvovanju pri praksi pridobijo dejansko oz. izkustveno izkušnjo in tem bolj realno sliko poklica.

3.2. NEKATERE ZNAČILNOSTI MLADIH Z AVTIZMOM

3.2.1. SPOSOBNOSTI MLADIH Z AVTIZMOM

Intelektualno delovanje mladih z avtizmom je zelo različno in se giblje od izredno visoke inteligentnosti do izredno nizke inteligentnosti. Za mlade z avtizmom je značilen tudi neharmoničen profil kognitivnih sposobnosti. Na primer: možno je, da mladi z avtizmom na nekaterih učnih področjih presegajo svoje vrstnike. Lahko imajo npr. odličen spomin, so pozorni na podrobnosti, poznajo veliko dejstev o določenih vsebinah ipd. Po drugi strani pa ne morejo dolgo ostati zbrani, pri delu jih hitro kaj zmoti, manj so fleksibilni pri reševanju problemov, imajo težave z organizacijo, s prenosom znanja v druge situacije ipd.

Pri osebah z avtizmom so lahko pridružene tudi druge motnje, kot je npr. motnja v duševnem razvoju (MDR). Osebe z avtizmom in MDR imajo poleg znižanih kognitivnih sposobnosti (IQ < 70) navadno razvojne zaostanke pri usvajanju mejnikov na področju govora, jezika in komunikacije, na področju motorike, socialne in emocionalne zrelosti ter na področju skrbi zase in prilagoditvenega vedenja. Ravno prilagoditveno vedenje sodi med najpomembnejše napovednike samostojnega življenja, kar nam pove, da bodo osebe z avtizmom in MDR potrebovale več prilagoditev, večjo pomoč in podporo v življenju oz. pri vsakodnevnem funkcioniranju.

Med mladimi z avtizmom obstajajo tudi takšni, ki izkazujejo (izredno) visoke kognitivne sposobnosti na določenih področjih, včasih celo do točke genialnosti. Največkrat so to močna področja v določenem delu pomnjenja, vizualnega zaznavanja ali posebnih nadarjenosti (npr. risanje, popoln glasbeni posluš ipd.). Nadpovprečno dobri so lahko v matematiki, znanosti, tehnologiji in inženirstvu.

Kognitivne sposobnosti se tesno povezujejo z vrsto drugih vidikov človekovega razvoja, kot npr. z govorno-jezikovnim razvojem, s socialno-emocionalnim razvojem, funkcioniranjem in vedenjem v vsakodnevnem življenju, z motoričnim razvojem itd. Intaktni kognitivni procesi tako napovedujejo boljše funkcioniranje na omenjenih področjih, po drugi strani pa napredek na področju komunikacije, socialne interakcije in prilagojenega vedenja vpliva na bolj usklajen in optimalen kognitivni razvoj.

Pri mladih z avtizmom z visokimi kognitivnimi sposobnostmi, ki imajo dovolj dobro razvito tudi prilagoditveno vedenje, je pomembno, da njihove sposobnosti prepoznamo in jih pri razvoju le-teh podpremo. Takšni posamezniki nosijo v sebi potencial, zato jim je potrebno dati priložnost, da ga lahko izrazijo.

3.2.2. MOČNA PODROČJA MLADIH Z AVTIZMOM

Pripravili smo nabor močnih področjih, ki jih nemalokrat opazimo pri osebah z avtizmom, niso pa nujno značilna za vsakega posameznika:

- ✓ lahko imajo veliko znanja in motivacije na področju njihovih specifičnih interesov;
- ✓ lahko imajo izjemen, v nekaterih primerih tudi fotografski spomin;
- ✓ so zelo dobri v analitičnem razmišljanju;
- ✓ navadno so zelo natančni in kreativni, imajo močno voljo in so vztrajni pri ponavljajočem se delu;
- ✓ pogosto so zelo lojalni in zanesljivi;
- ✓ osredotočeni so na podrobnosti;
- ✓ lahko zaznajo napake v podatkih, informacijah in sistemih;
- ✓ lahko zelo vestno sledijo navodilom, če so podana na razumljiv in konkreten način;
- ✓ imajo lahko izjemne sposobnosti na področju umetnosti in glasbe;
- ✓ na svet gledajo iz druge perspektive, kar ostalim prinaša drugačen vpogled v neko situacijo;
- ✓ lahko nam ponudijo inovativne pristope k reševanju izzivov;
- ✓ so pogosto iskreni in brez predsodkov;
- ✓ imajo lahko izjemen/unikaten smisel za humor;
- ✓ lahko so zelo strastni in entuziastični v svojih hobijih in interesih, kar lahko pozitivno vpliva na sovrstnike.

3.3. IZBIRA POKLICA OZIROMA DELOVNEGA MESTA ZA MLADE Z AVTIZMOM

Pri izbiri poklica za mlade z avtizmom velja, da je najpomembnejši napovednik, ki vodi k dobri karieri, poznavanje in upoštevanje posameznikovih močnih področij in slabosti.

Osebe z avtizmom lahko razdelimo v dve kategoriji, in sicer na vizualne in nevizualne tipe.

VIZUALNI TIP oz. vizualni misleci so osebe z dobrimi vizualnimi in/ali prostorskimi sposobnostmi oz. vizualnim razmišljanjem. Zanje so primerna poklicna področja in poklici, kot so:

- ✓ oblikovalec opreme;
- ✓ serviser računalnikov in druge elektronike;
- ✓ oblikovalec spletnih strani;

- ✓ oblikovalec računalniške grafike in animacij;
- ✓ avtomehanik;
- ✓ tehnično risanje.

NEVIZUALNI TIP oz. osebe, ki niso močni vizualni misleci, ampak imajo posebne sposobnosti na področju matematike, glasbe, memoriranja ipd. Zanje so primerna poklicna področja in poklici, kot so:

- ✓ računalniško programiranje;
- ✓ inženirstvo;
- ✓ laboratorijski tehnik;
- ✓ statistik;
- ✓ fizik ali matematik;
- ✓ analitik.

Področja, za katera se je v praksi izkazalo, da jih osebe z avtizmom dobro opravljajo, so tudi: vnašanje podatkov, pregledovanje raznih besedil in navodil ter iskanje napak v njih, odpošiljanje naročil, pakiranje izdelkov/proizvodov, pregledovanje naročil oz. dobavnega materiala. Še nekateri primeri primernih poklicev so: prodajalec (npr. nalaganje polic, pregled datumov pred iztekom roka na živilih), logistični tehnik, distributer, sortirec pošte, čistilec.

Raziskave kažejo, da so osebe z avtizmom povprečne ali nadpovprečne pri sistematizaciji, torej pri veščinah, potrebnih za analitiko in konstrukcijo. V primerjavi s splošno populacijo so boljši tudi v matematiki, znanosti, tehnologiji in inženirstvu, torej na področjih, ki so kadrovske podhranjena.

3.1.1. PRIMERI DOBRIH PRAKS

a) Prvi počitniški tabor za mlade z avtizmom

Fakulteta za elektrotehniko Univerze v Ljubljani vsako leto organizira Poletni tabor inovativnih tehnologij. V letu 2017 so se odločili in prvič organizirali [poletni počitniški tabor](#) zgolj za učence z Aspergerjevim sindromom. K sodelovanju so povabili tudi specialno pedagoginjo, ki jim je pomagala pri pripravah. Tabora so se udeležili otroci od 6. do 9. razreda.

Tabor je požel veliko zadovoljstva tako s strani udeležencev, kot organizatorjev. Eden izmed mentorjev, doc. dr. Marko Jankovec je povedal: *»Otroci so nas s svojo motiviranostjo in znanjem vsekakor presenetili. Najbolj nadarjeni so pokazali veliko znanja in lahko rečem, da na specifičnem področju brez dvoma dosegajo visokošolski nivo. Nekateri so kljub na videz manj intenzivnem spremljanju delavnice samostojno končali predvidene naloge, drugi so potrebovali določeno pomoč mentorjev in mentoric, vendar ne toliko na tehničnem področju, temveč predvsem pri organizaciji dela*

in razumevanju navodil, če jih nismo podali dovolj strukturirano. S pravim pristopom in razumevanjem specifik te otrok je mogoče doseči visoko motivacijo za delo in nadpovprečne rezultate dela na področju elektrotehnike in programiranja.»

Maja Škrubej Novak, specialna pedagoginja in ustanoviteljica Svetovalnice za avtizem, ki je sodelovala pri dodatnem strokovnem izobraževanju izvajalcev tabora, dodaja: »Otroci z motnjo avtističnega spektra so pogosto diskriminirani, poudarja se njihovo težavno vedenje, ki pa je posledica napačnih pristopov in nerazumevanja okolice. Tabor, kot so ga organizirali na Fakulteti za elektrotehniko, je za otroke z Aspergerjevim sindromom odlična priložnost, da se naučijo nekaj novega s področja, ki jih zanima, da pokažejo svoje znanje, da se počutijo vredne in sprejete, da dobijo pozitivne izkušnje in da najdejo svoj bodoči poklic.«

b) Zgodbe zaposlenih oseb z avtizmom

V nadaljevanju navajamo primere oseb z avtizmom, ki s svojim uspešnim udejstvovanjem na poklicnem področju dokazujejo, ne le, da je njihova participacija na trgu dela mogoča, temveč predvsem tudi dobrodošla.

- ✓ **Abditus** (psevd.) ima Aspergerjev sindrom in je soustvarjalec [slovenske spletne revije Vox Alia](#), ki jo ustvarjajo člani [Društva AS](#), tj. društvo za pomoč odraslim osebam z motnjo avtističnega spektra – Aspergerjev sindrom. Zaposlen je bil na različnih projektih, med drugim je urejal, zbiral, dopolnjeval in popravljaj podatke za leksikone in enciklopedije. Pri delu mu pomagajo njegova neposrednost, iskrenost, natančnost, zmožnost opažanja detajlov in spomin.
- ✓ **Christian Andersen** je star 28 let, ima Aspergerjev sindrom in je zaposlen v znanem danskem farmacevtskem podjetju. Njegova vloga v podjetju je zelo pomembna, njegovo delo pa tudi rešuje življenja. Odkriva namreč napake v bazah podatkov o stranskih učinkih zdravil. To mu omogočajo njegove izjemne sposobnosti opažanja detajlov, natančnost ter odličen spomin.
- ✓ **Max** ima avtizem in je zaposlen kot testni inženir programske opreme (*ang. software analyst*) v podjetju MindSpark. Je eden izmed treh zaposlenih z avtizmom v podjetju. Direktor podjetja pove, da ga je k zaposlovanju oseb z avtizmom prepričala njegova žena, socialna delavka, ki ga je podučila o posebnih sposobnostih, ki jih lahko imajo nekatere osebe z avtizmom. Direktor podjetja je nad Maxovimi sposobnostmi navdušen. Nanj se lahko zanese. Pove, da Max najde napake v delovanju računalniških programov. Ne spregleda stvari, ki bi jih »običajni« ljudje spregledali. Njegov nadrejeni še pove, da ljudje kot Max

potrebujejo samo priložnost, da pokažejo svoje sposobnosti. V podjetju MindSpark za delo usposablajo še več oseb z avtizmom.

- ✓ **Josh** je star 36 let. Zaposlen je eno leto. Odkar ima službo, se je naučil samostojno uporabljati javni prevoz, saj ima do službe 45 minut vožnje z avtobusom. Rad ima življenje, ki ga živi sedaj. Dela za »bejzbol ekipo«. Opravlja različna dela – ureja papirje, pripravlja letake in karte, zлага material in opremo, čisti stadion. Vodja je z njegovim delom zadovoljen. Pove, da so imeli na začetku ob zaposlitvi tudi določene težave. Josh je namreč nenehno izgubljal svojo identifikacijsko izkaznico oz. značko, s katero je lahko prišel in odšel iz stadiona. To so uredili tako, da jo sedaj od prihodu na delovno mesto dnevno odloži pri sodelavki, kjer jo tudi vzame pred odhodom domov. Mama je navdušena nad spremembami, do katerih je prišlo pri Joshu, odkar ima službo. Pridobil je na samostojnosti, naučil se je prevzemanja določenih odgovornosti in živi samostojno.«

Viri:

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2011). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

Szcerba, R. J. (8. 6. 2015). [The best tech job for individuals with autism](https://www.forbes.com/sites/robertszcerba/2015/06/08/the-best-tech-jobs-for-individuals-with-autism/#6a061736185d). *Forbes*, 2015. Pridobljeno 1. 11. 2017, s <https://www.forbes.com/sites/robertszcerba/2015/06/08/the-best-tech-jobs-for-individuals-with-autism/#6a061736185d>.

Žiberna E., Rogič Ožek S., Filipčič Mrak T., Werdonig A., Kuhar D., Švaglič M., Turk Haskič A., Trtnik Herlec A., Papež J., Valentin T.: *Delovna skupina pri zavodu republike slovenije za šolstvo*. (Neobjavljeno gradivo).